

Вячеслав Пилипенко¹, Надія Пилипенко¹, Світлана Хамініч², Поліна Сокол³

¹Сумський національний аграрний університет

²Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

³Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Україна

ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ДЕТЕРМІНАНТ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ І СЕЛИЩНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Мета. Метою статті є дослідження впливу соціально-економічних факторів на оцінку наявних проблем розвитку сільських і селищних територіальних громад та вибір напрямів їх вирішення з точки зору мешканців громад.

Методологія / методика / підхід. В основі дослідження лежить порівняльний аналіз результатів опитування мешканців Ямпільської територіальної громади Сумської області в березні-квітні 2021 р. (проведені в рамках розробки стратегії розвитку Ямпільської територіальної громади на 2022–2027 рр.) та аналогічні дослідження, які проводили в Зноб-Новгородській об'єднаній територіальній громаді Сумської області у 2018 р. Для виявлення проблемних питань життєдіяльності громад та їх бачення подальшого свого розвитку виконано соціологічне дослідження. Методом збору первинної інформації визначено анкетування, для відбору респондентів застосували комбіновану вибірку, яка враховувала соціально-економічну та демографічну структуру населення. Загальна чисельність опитаних становить 649 осіб. Із них 544 особи опитано інтерв'юерами, а 105 осіб – за допомогою гугл анкет через інтернет.

Результати. Проведений порівняльний емпіричний аналіз впливу соціально-економічних і демографічних чинників щодо оцінки наявного становища, визначення пріоритетності проєктів розвитку, віри в можливість і готовності брати участь у реалізації проєктів соціально-економічного розвитку місцевих громад виявив певні тенденції – найбільш важливими для мешканців сільських територій є проблеми економічного характеру та функціонування інфраструктури. Саме це визначає вибір економічних проєктів розвитку як найбільш пріоритетних. Серед місцевих жителів домінують песимістичні очікування щодо можливостей реалізації завдань розвитку, але водночас спостерігається висока готовність брати активну участь у їх реалізації. В обох громадах головним ресурсом розвитку мешканці вважають природні ресурси та прогресивну владу, і тільки дуже незначна частина населення вірить у підприємливість й активність громадян. Водночас є і ряд розбіжностей стосовно впливу окремих чинників (освіта, соціальний статус, рівень доходів) на оцінку наявного стану та можливостей розвитку, що вимагає додаткових досліджень в цьому напрямі.

Оригінальність / наукова новизна. Проведене дослідження базується на порівнянні емпіричних даних, які зібрані та оброблені авторами особисто, та результатами аналогічного дослідження, проведеного в сусідній громаді три роки тому. Зокрема, отримало дальший розвиток ідентифікування ключових чинників, що визначають соціально-економічний розвиток територіальних громад. Дослідження виявило тенденцію зменшення значення економічних проєктів розвитку громад і збільшення соціально-культурних із зростанням рівня отриманих доходів. Також виявлено, що більш високий рівень освіти визначає і вищий рівень оптимізму щодо можливості реалізації завдань розвитку громад.

Практична цінність / значущість. Отримані результати можуть бути використані органами місцевого самоврядування при розробці стратегії соціально-економічного розвитку територіальних громад, а також органами державного управління при визначенні напрямів реалізації регіональної політики.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, сільські громади, населення, соціальний статус, рівень доходів.

Viacheslav Pylypenko¹, Nadiia Pylypenko¹, Svitlana Khaminich², Polina Sokol³

¹Sumy National Agrarian University

²Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

³Oles Honchar Dnipro National University
Ukraine

EMPIRICAL ANALYSIS OF SOCIO-ECONOMIC DETERMINANTS OF DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIAL COMMUNITIES

Purpose. The purpose of the article is to study the influence of socio-economic factors on the assessment of existing problems in the development of rural territorial communities and the choice of directions for their solution from a community perspective.

Methodology / approach. The study is based on a comparative analysis of the results of a survey of residents of the Yampil territorial community of the Sumy Region in March-April 2021 (carried out as part of the justification of strategy for the development of the Yampil territorial community for 2022–2027) and similar studies conducted in the Znob-Novgorod territorial community of the Sumy region in 2018. A sociological study was conducted to identify problematic issues in the life of communities and their vision of their further development. Questioning was determined as the method of collecting primary information, and a combined sample was used to select respondents, which took into account the socio-economic and demographic structure of the population. The total number of respondents was 649 people. Of these, 544 were interviewed by interviewers and 105 by google questionnaires over the internet.

Results. The comparative empirical analysis of the influence of socio-economic and demographic factors in assessing the current situation, prioritizing development projects, faith in the possibility and willingness to take part in the implementation of socio-economic development projects of local communities showed the existence of certain trends – the most important for residents of rural areas are problems of an economic nature and the functioning of infrastructure. This is what determines the choice of economic development projects as the highest priority. Among local residents, pessimistic expectations about the possibilities of implementing development tasks dominate, but at the same time, there is a high willingness to take an active part in their implementation. In both communities, residents consider natural resources and progressive government to be the main resource for development, and only a very small part of the population believes in the entrepreneurial spirit and activity of citizens. At the same time, there is a number of disagreements regarding the influence of individual factors (education, social status, income level) on the assessment of the current state and development opportunities, which requires additional research in this direction.

Originality / scientific novelty. The study is based on a comparison of empirical data collected and processed by the authors personally, and the results of a similar study conducted in a neighboring community three years ago. The definition of key factors determining the socio-economic development of territorial communities was further developed. The study revealed a trend

towards a decrease in the importance of economic projects for the development of communities and the growth of socio-cultural projects with an increase in the level of received income. It was also found that a higher level of education determines a higher level of optimism about the possibility of implementing the tasks of community development.

Practical value / implications. The obtained results can be used by local governments in developing a strategy for the socio-economic development of territorial communities, as well as by government bodies in determining the directions for the implementation of regional policy.

Key words: socio-economic development, rural communities, population, social status, income level.

Постановка проблеми. За останні роки розвиток сільського господарства відбувається на фоні зростаючої агрохолдингізації галузі. Зосередження в користуванні великих аграрних компаній значних обсягів сільськогосподарських земель дозволило значно підвищити продуктивність праці на основі використання сучасних технологій, техніки, сортів сільськогосподарських культур і порід худоби. Підвищення урожайності основних товарних культур (зернові та олійні) забезпечило зростання валових зборів та обсягів експорту аграрної продукції (головним чином – зерна та насіння олійних культур). Це дозволило стати аграрному сектору провідним постачальником валюти.

Після прийняття у 2006 р. Закону України «Про холдингові компанії в Україні» [1] пріоритетним у практиці аграрного розвитку виявився латифундистський шлях, а не фермерський. За останні десять років частка доходів домогосподарств (включаючи фермерські господарства) у створеній валовій доданій вартості в сільському господарстві скоротилася з 55,9 % у 2010 р. до 42,6 % у 2019 р., при цьому в цілому в Україні зафіксовано протилежну тенденцію – частка домогосподарств у створенні валової доданої вартості зросла з 19,2 % до 23,3 % [2].

Досвід розвинених країн світу свідчить, що демократичне правове суспільство ґрунтується на середньому класі, основою якого є малий і середній бізнес (в аграрному секторі – фермери, місцеві підприємці, «білі комірці»). Сільська місцевість – не просто територія, де живе певна кількість населення, яке займається певним видом діяльності. Село є душею нації, саме тут зберігаються традиції, культура, ментальність. На найвищому рівні в ЄС відзначають, що «Сільські райони є тканиною нашого суспільства та серцевиною нашої економіки. Вони є основною частиною нашої ідентичності та нашого економічного потенціалу. Ми будемо берегти та зберігати наші сільські райони та інвестувати в їхнє майбутнє» [3].

Сільське господарство забезпечує продовольчу безпеку країни, визначає здебільшого в кінцевому підсумку рівень та якість споживання населенням основних товарів. Невипадково усі провідні країни світу витрачають значні кошти на підтримку фермерства. Аграрна політика ЄС, зокрема, спрямована на підтримку фермерства, а не великих корпорацій [4–6]. Одна з трьох всеохоплюючих цілей ЄС у галузі розвитку сільських районів передбачає їх

збалансований територіальний розвиток [7]. Протягом 2014–2020 рр. на підтримку розвитку сільських територій у рамках реалізації САП (Common Agricultural Policy) спрямовано більше 363 млрд євро [8], при цьому 15 % коштів спрямовані на соціально-економічний розвиток сільських територій [9]. Як зазначають європейські дослідники [10], якщо раніше сільське суспільство функціонувало в просторі сільського господарства, то тепер сільське господарство є складовою частиною сільського простору та суспільства.

На жаль, в Україні процеси інтенсифікації сільськогосподарського виробництва на основі впровадження інновацій супроводжуються негативними явищами соціально-економічного характеру в сільській місцевості: зростання сільського безробіття, занепад соціальної сфери, і, як наслідок, поглиблення демографічної кризи. Адміністративно-територіальна реформа та процеси децентралізації, які відбуваються в Україні в останні роки, ще більше актуалізували проблему забезпечення сталого розвитку територіальних громад (ТГ) у сільській місцевості. Передача багатьох владних повноважень на рівень місцевих громад, які раніше здійснювали органи влади вищих рівнів управління, зумовили докорінну зміну функцій місцевої влади, яка після реформи повинна не лише вирішувати поточні питання функціонування комунального господарства, а й визначати стратегічні напрями розвитку громади з урахуванням економічного, соціального, екологічного, демографічного та інших векторів розвитку. Без активної взаємодії з місцевими мешканцями, без визначення ключових з їхньої точки зору факторів розвитку громади неможливо сформувати дієву стратегію. У цих умовах зростає актуальність аналізу соціально-економічних чинників, які впливають на розвиток місцевих громад з точки зору її мешканців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реформування органів влади та переосмислення їх повноважень на регіональному та місцевому рівні вимагають нових підходів щодо розвитку аграрного сектора економіки та сільських територій. Вплив децентралізації на соціально-економічний розвиток українського села знайшов своє відображення в численних працях вітчизняних та закордонних науковців. Зокрема, Б. Пасхавер, Л. Молдаван, О. Шубравська, М. Стегней [11; 12] зосереджують увагу, перш за все, на розвитку аграрного виробництва як основи соціально-економічного розвитку сіл та покращення умов життя їх мешканців. Водночас можна погодитися із М. Маліком, В. Пулімом, Т. Гоголь, М. Тимошенком, що метою аграрної політики має стати «забезпечення комплексного, багатофункціонального розвитку сільських територій, за якого зростала б їх роль як просторової бази не лише сільськогосподарського виробництва, а й несільськогосподарських видів діяльності, а також сприятливого середовища проживання» [13, с. 2; 14; 15].

Надзвичайно важливою в цих умовах є всебічна підтримка розвитку підприємництва на селі як у сільському господарстві, так й інших сферах економіки: торгівлі, сервісу, переробці та ін. На цьому наголошують як українські науковці [16–18], так і зарубіжні [19–22]. За державою при цьому

закріплюються такі функції, як інформаційно-консультаційна підтримка та створення дієвого механізму партнерських відносин між владою, сільськими громадами й бізнесом [23].

Важливим чинником успішного розвитку сільських територій виступає усвідомлення єдності та компліментарності сільських й урбанізованих територій, що вимагає формування та реалізації нових механізмів їх взаємодій [24; 25]. За таких умов саме державні інвестиції в розвиток інфраструктури та комунального господарства мають вирішальне значення [26]. На важливості врахування просторового аспекту, який значною мірою зумовлює диференціацію перспектив розвитку громад, наголошує А. Колосов зі співавторами [27], оскільки ігнорування цього приводить до ситуації, коли одні ТГ (ТГ-реципієнти) приваблюють до себе мешканців з інших ТГ (ТГ-донорів) для роботи, закупівлі товарів і сплати послуг.

На підвищення ролі екологічної свідомості сільських мешканців в контексті боротьби із змінами клімату (боротьба із забрудненням, розвиток органічного землеробства, «зеленого» туризму) роблять акцент, перш за все, зарубіжні політики та науковці [28].

Проблема забезпечення всебічного розвитку сільських територій ускладнюється перманентною демографічною кризою, яка характерна не лише для України, а й для Європи та Північної Америки [29]. За таких обставин важливо знайти свої шляхи розвитку для кожної конкретної громади з акцентом на використання власних ресурсів, а на державні та регіональні органи влади покладається забезпечення необхідних інструментів і механізмів фінансування для розробки та реалізації ефективної стратегії сільської громади [25; 30–32]. Розробка та реалізація такої стратегії повинна враховувати особливості конкретної місцевої громади, широку участь мешканців, їхні цінності та пріоритети [33–36]. Це, своєю чергою, вимагає вивчення думки місцевих жителів щодо визначення кола наявних проблем і способів їх вирішення.

Мета статті – дослідження впливу соціально-економічних факторів на оцінку наявних проблем розвитку сільських і селищних територіальних громад та вибір напрямів їх вирішення з точки зору мешканців громад.

Методологія. В основі дослідження лежить порівняльний аналіз результатів опитування мешканців Ямпільської територіальної громади Сумської області в березні-квітні 2021 р. (проведено в рамках розробки стратегії розвитку Ямпільської ТГ на 2022–2027 рр.) та аналогічні дослідження, які проводили в Зноб-Новгородській об'єднаній територіальній громаді (ОТГ) Сумської області у 2018 р. [33].

Загальна чисельність населення Ямпільської ТГ становить 7858 осіб [37]. Для виявлення проблемних питань життєдіяльності громад та їх бачення дальшого свого розвитку проведено соціологічне дослідження. Методом збору первинної інформації визначено анкетування, для відбору респондентів застосували комбіновану вибірку. Загальна чисельність опитаних становить 649 осіб. Із них 544 особи опитано інтерв'юерами, а 105 осіб – за допомогою

гугл анкет через інтернет.

У вибірку сукупність увійшло 31,2 % чоловіків та 68,8 % жінок. Серед усіх опитаних 28,3 % проживають у смт. Ямпіль, а решта 71,7 % – у сільській місцевості, що в цілому відповідає загальній структурі населення в громаді. Вік респондентів представлено в межах трьох вікових груп: до 25 років (10,0 %), від 25 років до 60 років (68,9 %), старше 60 років (21,1 %), що відображає всі вікові категорії жителів ТГ.

Майже половина опитуваних є представниками бюджетної сфери, кожен п'ятий – пенсіонер, майже кожен дев'ятий працює за наймом, кожен восьмий не має роботи. Лише 2,3 % є економічно незалежними від держави.

Щодо рівня доходів, то 74,9 % респондентів має дохід менше 6 тис. грн, 20,6 % опитуваних має дохід у межах 6–10 тис. грн за місяць, 4,5 % мають рівень доходу більше ніж 10 тис. грн.

Стосовно рівня освіти, то 40,4 % опитаних мають вищу освіту; середню та середню професійну освіту мають відповідно 23,8 % та 31,5 %.

Виклад основного матеріалу дослідження. Територіально-адміністративна реформа України та процеси децентралізації державного управління зумовили перенесення значної частини владних повноважень на рівень місцевих громад. Не зважаючи на те, що разом із передачею на рівень територіальних громад багатьох функцій щодо управління та утримання об'єктів соціально-культурної сфери (школи, медичні заклади та ін.) надано значні фінансові ресурси (переважно у вигляді цільових субвенцій), проблема стійкості фінансово-економічного базису розвитку сільських територіальних громад не втрачає актуальності, особливо на фоні тенденції зменшення рівня державної підтримки та необхідності збільшення частки власних надходжень до місцевого бюджету, що, у свою чергу, вимагає активного пошуку шляхів стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу. Активізація підприємницької діяльності на місцях має базуватися на чіткому розумінні впливу соціально-економічних і демографічних детермінант розвитку громад.

Опитування мешканців Зноб-Новгородської об'єднаної територіальної громади Сумської області показало, що для більшості громадян основним ресурсом розвитку громади є наявні природні ресурси (більше 48,0 %) і прогресивна та дієва місцева влада (16,6 %). І лише один із дев'яти опитаних вважає таким активність і підприємливість мешканців. При цьому люди середнього та старшого віку (45,0 %), на відміну від молоді (57,0 %), менше надають перевагу природним ресурсам. На владу менше розраховує молодь (12,2 %) та пенсіонери (5,9 %), натомість середнє покоління значно більше вважають владу головним ресурсом – 22,9 % [33].

Аналіз результатів аналогічного опитування, проведеного через три роки в сусідній Ямпільській територіальній громаді підтвердив цю тенденцію (рис. 1). Природні ресурси є ключовим ресурсом розвитку громади для двох третин мешканців. Водночас лише 6,6 % респондентів справедливо вважають, що головним ресурсом громади є активність і підприємливість її мешканців.



Рис. 1. Визначення респондентами ключового ресурсу для розвитку Ямпільської територіальної громади, %

Джерело: розраховано та побудовано авторами.

Тільки кожен десятий респондент робить ставку на місцевих підприємців та підприємства. При цьому найбільше цінують природні ресурси люди старшого віку (пенсіонери) – більше 80 %, особи із середньою з освітою – 74 % та найнижчим рівнем отриманих доходів – 68 % (табл. 1).

Таблиця 1

Соціально-економічні детермінанти оцінки головного ресурсу розвитку Ямпільської територіальної громади

Характеристики респондентів	Питома вага відповідей, % до опитаних									
	Корисні копалини на території громади	Вільні земельні ділянки у громаді	Вигідне географічне положення	Приваблива природа	Вільні господарські приміщення	Цікаві туристичні об'єкти	Активність / підприємливість мешканців громади	Місцеві підприємства та підприємці	Прогресивна та дієва місцева влада	Особисті селянські господарства
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
<i>Вік опитаних</i>										
До 25 років	3,1	24,5	5,1	24,5	2,0	6,1	14,3	8,2	12,2	6,8
26–60	5,1	22,3	1,9	15,9	4,5	7,6	8,9	10,8	22,9	8,1
Понад 60 років	3,9	11,8	3,9	25,5	5,9	7,8	13,7	21,6	5,9	5,8
<i>Рівень освіти</i>										
Вища	3,1	15,3	8,7	31,0	12,2	10,8	5,6	10,5	7,3	9,4
Середня	5,3	17,6	6,9	44,3	6,9	4,6	10,7	7,6	4,6	7,6
Середня професійна	3,9	19,4	9,4	36,7	6,1	4,4	5,6	7,8	4,4	6,1
Не зазначена	6,1	15,2	9,1	39,4	7,6	7,6	7,6	10,6	4,5	1,5

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
<i>Сфера зайнятості</i>										
Власний бізнес (підприємець)	5,9	23,5	5,9	17,6	23,5	5,9	23,5	11,8	11,8	5,9
Найманий працівник	2,8	15,3	8,3	34,7	11,1	8,3	4,2	8,3	8,3	6,9
Пенсіонер	6,1	20,0	13,0	42,6	5,2	5,2	4,3	6,1	3,5	6,1
Бюджетна сфера	2,3	16,4	6,4	36,5	9,0	8,0	6,7	11,0	5,4	8,7
Студент	8,8	14,7	14,7	35,3	14,7	5,9	20,6	14,7	8,8	0,0
Безробітний	2,3	20,5	10,2	35,2	10,2	10,2	6,8	3,4	8,0	9,1
Інші	12,8	5,1	5,1	25,6	2,6	5,1	0,0	12,8	0,0	5,1
<i>Рівень отриманих доходів, грн/місяць</i>										
До 6000 грн	4,8	17,7	8,8	36,6	8,1	7,1	4,6	7,6	6,2	7,1
6000–10000 грн	1,5	15,7	9,7	33,6	11,9	6,7	11,2	13,4	6,0	9,0
Понад 10000 грн	6,3	15,6	3,1	21,9	6,3	12,5	9,4	9,4	3,1	15,6
У середньому	4,1	16,9	8,6	36,0	9,0	7,5	6,8	9,2	5,7	7,4

Джерело: розраховано авторами.

Головними проблемами на селі залишаються економічні: високе безробіття, низький рівень доходів, неналежна якість доріг, нерозвиненість і зношеність об'єктів інфраструктури. Серед мешканців Зноб-Новгородської ОТГ таких виявилось майже 60 % [33], у Ямпільській – майже три чверті (рис. 2).

Соціальний статус опитаних значно вплинув на оцінку найголовнішого ресурсу розвитку громади – активності та підприємливості мешканців, а також місцевих підприємств і підприємців. Третина підприємців та студентів і лише 10–18 % інших категорій населення вважають бізнес і підприємливість ключовим ресурсом громади.

У цілому можна констатувати, що серед мешканців громади домінують думки щодо зовнішнього чинника вирішення їхніх проблем. Частково це пов'язано із демографічним чинником (переважання серед селян людей пенсійного та передпенсійного віку), а частково – спадщиною радянської економічної системи, яка привчила до думки, що всі проблеми повинна вирішити держава.

Водночас недостатню підприємливість мешканців громади вважають головною проблемою приблизно однакова кількість населення: 26,4 % у Зноб-Новгородській ОТГ та 28,3 % у Ямпільській ТГ. Вплив соціального статусу респондентів на оцінку наявних проблем Ямпільської територіальної громади є достатньо суттєвим (табл. 2).

Низький рівень доходів і відсутність промислових підприємств, а також відсутність можливостей для розвитку культури та спорту найбільше турбує підприємців, водночас саме підприємці менше за інших вважають основною проблемою несприятливі умови для розвитку підприємництва. Майже половина опитаних підприємців вважають серйозною проблемою наявність значної частки людей передпенсійного віку. Підприємців і студентів значно більше за інших турбує недостатня підприємливість мешканців громади. Аналогічні

результати були отримані й у Зноб-Новгородській ОТГ [33].



Рис. 2. Чинники, що найбільше заважають розвитку Ямпільської територіальної громади, % від опитаних

Джерело: розраховано та побудовано авторами.

Як не дивно, на перший погляд, але низька якість медичного обслуговування найбільше турбує молодь (студенти) – 52,9 % і найменше пенсіонерів – 33,0 %. Аналогічне опитування в Зноб-Новгородській ОТГ теж показало, що пенсіонери (після студентів) найменше вважають проблемою низьку якість медичного обслуговування [33]. Скоріше за все, це зумовлено тим, що люди старшого віку, які прожили в умовах радянської системи охорони здоров'я, менш вибагливі, ніж ті, хто виріс уже в умовах ринкової економіки.

Таблиця 2

Вплив соціального статусу на оцінку наявних проблем громади

Фактори	Питома вага відповідей, %						
	Вид діяльності						
	Власний бізнес (підприємець)	Найманий працівник	Пенсіонер	Бюджетна сфера	Студент	Безробітний	Інші
Безробіття	76,5	55,6	63,5	68,2	82,4	70,5	66,7
Низький рівень доходів населення	88,2	66,7	73,0	74,2	76,5	73,9	66,7
Відсутність інвестицій	64,7	54,2	45,2	67,2	67,6	53,4	46,2
Відсутність промислових підприємств	70,6	54,2	47,0	64,5	52,9	56,8	38,5
Низька якість (відсутність) дорожнього покриття між населеними пунктами сільської ради	52,9	56,9	37,4	48,8	47,1	58,0	48,7
Відсутність можливості для самореалізації, забезпечення змістовного дозвілля	41,2	47,2	32,2	40,5	41,2	52,3	41,0
Недостатня якість медичного обслуговування	35,3	43,1	33,0	42,8	52,9	31,8	51,3
Несприятливі умови для розвитку підприємництва	29,4	34,7	36,5	37,1	38,2	38,6	41,0
Значна частка населення старшого працездатного віку	47,1	31,9	33,0	36,8	38,2	43,2	33,3
Зношеність інженерних мереж (водопостачання, водовідведення)	23,5	37,5	19,1	46,2	29,4	35,2	33,3
Відсутність можливостей для розвитку культури та спорту	47,1	34,7	27,0	31,4	32,4	36,4	30,8
Поширення злочинності, алкоголізму, наркоманії	35,3	29,2	26,1	27,8	32,4	28,4	35,9
Недостатня підприємливість мешканців громади	41,2	22,2	28,7	26,4	41,2	29,5	20,5
Недостатня громадська ініціативність та активність мешканців	23,5	18,1	25,2	26,1	29,4	34,1	35,9
Екологічний стан, засміченість довкілля	29,4	23,6	15,7	25,4	20,6	20,5	35,9
Недостатня інформованість про громаду за її межами	29,4	25,0	24,3	25,8	11,8	25,0	30,8
Відсутність розвиненої мережі закладів побутового обслуговування	29,4	18,1	15,7	19,4	38,2	20,5	15,4
Недостатній рівень дошкільної освіти	11,8	18,1	16,5	10,4	32,4	22,7	23,1
Недостатній рівень загальної освіти	17,6	19,4	11,3	10,0	41,2	19,3	17,9
Відсутність розвиненої мережі торговельних закладів	11,8	13,9	8,7	13,7	32,4	14,8	15,4

Джерело: розраховано авторами.

Одне з питань анкети стосувалося вибору пріоритетних проєктів соціально-економічного розвитку Ямпільської територіальної громади. Усі проєкти можна поділити умовно на три блоки: економічний (створення кооперативів і переробних підприємств, підтримка органічного виробництва, розширення мережі малого та середнього бізнесу); інфраструктурний (капітальний ремонт доріг, реконструкція вуличного освітлення та мереж водопостачання та водовідведення, будівництво тротуарів, утилізація сміття) та соціально-культурного спрямування (розвиток паркової зони та дитячих майданчиків, будівництво сучасного стадіону, відновлення історико-культурної спадщини, створення зони «зеленого туризму» та екопоселень). У цілому пріоритети мешканців проілюстровано на рис. 3.



Рис. 3. Визначення мешканцями Ямпільської ТГ пріоритетних проєктів для розвитку громади, %

Джерело: розраховано та побудовано авторами.

Аналіз результатів показує, що в пріоритеті мешканців є проєкти з інфраструктурного та економічного блоку, а проєкти соціально-культурного спрямування пріоритетними визнає лише третина опитаних.

Ці результати корелюють із оцінками мешканців Зноб-Новгородської ОТГ, де також проєкти економічного характеру домінували над соціально-культурними проєктами. При цьому саме підприємці найбільше стурбовані

економікою (77,8 % опитаних) та найменше соціально-культурною сферою (33,3 %). Досить чітко проявляється тенденція щодо зменшення значення економічних проєктів і збільшення соціально-культурних із підвищенням доходів респондентів [33]. У Ямпільській ТГ вплив соціального статусу на оцінку пріоритетності проєктів розвитку громади є доволі схожим (табл. 3).

Таблиця 3

**Вплив соціального статусу на оцінку пріоритетності проєктів розвитку
Ямпільської територіальної громади**

Проекти	Питома вага відповідей, %						
	Вид діяльності						
	Власний бізнес (підприєм- ство)	Найманий працівник	Пенси- онер	Бюд- жетна сфера	Сту- дент	Безро- бітний	Інші
Створення переробних підприємств	52,9	55,6	37,4	64,2	55,9	53,4	48,7
Створення молочного кооперативу	29,4	38,9	34,8	51,2	26,5	43,2	43,6
Створення кооперативу з вирощування високорентабельних культур	29,4	47,2	22,6	48,2	38,2	47,7	33,3
Створення багатофункціонального комунального підприємства	52,9	47,2	33,9	52,5	32,4	48,9	43,6
Підтримка органічного виробництва	29,4	43,1	28,7	48,5	44,1	42,0	41,0
Розширення мережі малого та середнього бізнесу	58,8	47,2	38,3	48,5	70,6	53,4	48,7
У середньому економічні проєкти	42,2	46,5	32,6	52,2	44,6	48,1	43,2
Капітальний ремонт доріг	82,4	80,6	71,3	73,9	67,6	84,1	76,9
Реконструкція мереж водопостачання та водовідведення	41,2	62,5	49,6	53,8	55,9	52,3	41,0
Реконструкція вуличного освітлення	41,2	47,2	55,7	44,1	41,2	52,3	41,0
Будівництво тротуарів	29,4	41,7	30,4	36,1	41,2	40,9	33,3
Створення сортувальної лінії на полігоні твердих побутових відходів (ТПВ)	35,3	38,9	18,3	45,2	29,4	37,5	33,3
У середньому інфраструктурні проєкти	45,9	54,2	45,0	50,6	47,1	53,4	45,1
Створення зони «зеленого туризму» та екопоселень	23,5	33,3	21,7	38,5	29,4	42,0	30,8
Розвиток паркової зони, дитячих майданчиків	35,3	47,2	30,4	31,1	20,6	36,4	28,2
Відновлення історико-культурної спадщини	35,3	33,3	24,3	31,8	23,5	37,5	33,3
Будівництво сучасного стадіону	23,5	36,1	11,3	17,1	20,6	20,5	23,1
У середньому соціально-культурні проєкти	29,4	37,5	22,0	29,6	23,5	34,1	28,8

Джерело: розраховано авторами.

Найбільш опікуються економічними проектами бюджетники та безробітні, найменш – пенсіонери, що є цілком логічним. Студентів і підприємців з економічного блоку найбільше турбує розширення мережі малого та середнього бізнесу. Серед інфраструктурних проектів поза конкуренцією є капітальний ремонт доріг серед усіх категорій респондентів. Найменше підтримують соціально-культурні проекти пенсіонери (що можна пояснити віком опитаних) і студенти (скоріше за все, опитані респонденти із цієї категорії не бачать свого майбутнього в громаді).

Рівень доходів також впливає на оцінку пріоритетності проектів розвитку громади (табл. 4).

Таблиця 4

**Вплив соціального статусу на оцінку пріоритетності проектів розвитку
Ямпільської територіальної громади**

Проекти	Питома вага відповідей, %		
	Рівень доходів, грн/місяць		
	До 6000 грн	6000–10000 грн	Більше 10000 грн
Створення переробних підприємств	54,4	63,4	65,6
Створення молочного кооперативу	43,3	47,0	50,0
Створення кооперативу з вирощування високорентабельних культур	38,5	50,7	62,5
Створення багатофункціонального комунального підприємства	44,7	55,2	46,9
Підтримка органічного виробництва	39,4	51,5	50,0
Розширення мережі малого та середнього бізнесу	47,0	53,7	56,3
<i>У середньому економічні проекти</i>	44,5	53,6	55,2
Капітальний ремонт доріг	76,3	75,4	65,6
Реконструкція мереж водопостачання та водовідведення	53,9	55,2	43,8
Реконструкція вуличного освітлення	51,4	34,3	46,9
Будівництво тротуарів	37,1	33,6	34,4
Створення сортувальної лінії на полігоні ТПВ	33,6	47,8	43,8
<i>У середньому інфраструктурні проекти</i>	50,5	49,3	46,9
Створення зони «зеленого туризму» та екопоселень	31,3	33,6	50,0
Розвиток паркової зони, дитячих майданчиків	33,9	29,9	25,0
Відновлення історико-культурної спадщини	29,7	28,4	34,4
Будівництво сучасного стадіону	19,1	18,7	31,3
<i>У середньому соціально-культурні проекти</i>	28,5	27,6	35,2

Джерело: розраховано авторами.

Із збільшенням доходів зростає частка респондентів, які надають пріоритети проектам економічного та соціально-культурного спрямування, водночас пріоритетність інфраструктурних проектів із зростанням доходів дещо знижується. У рамках окремих проектів простежується доволі чітка тенденція щодо збільшення із підвищенням доходів значення розвитку кооперації та

підтримки малого й середнього бізнесу (що є достатньо зрозумілим і логічним) та зменшення пріоритетності розвитку паркової зони та дитячих майданчиків (що можна пояснити певною зміною характеру бажаного відпочинку та дозвілля).

Важливим чинником розвитку місцевих громад є віра мешканців в успіх реформ та готовність брати активну участь у їх реалізації.

Серед опитаних мешканців Зноб-Новгородської ОТГ лише 40,9 % вірили в можливість реалізації поставлених завдань розвитку громади. При цьому найбільшими оптимістами виявилися пенсіонери (51,0 %). Підвищення рівня освіти та доходів населення показало зменшення рівня оптимізму [33]. У Ямпільській ТГ результати дещо відрізняються (табл. 5).

Таблиця 5

**Відмінності оцінки можливості реалізації завдань розвитку
Ямпільської громади**

Характеристики респондентів	Позитивні оцінки, % до загальної кількості опитаних			Негативні оцінки, % до загальної кількості опитаних		
	«Так»	«Скоріше так»	Разом	«Ні»	«Скоріше ні»	Разом
<i>Вік опитаних</i>						
До 25 років	19,3	22,8	42,1	19,3	38,6	57,9
26–60	17,8	19,0	36,8	25,5	37,7	63,2
Понад 60 років	16,0	25,5	41,5	31,1	27,4	58,5
<i>Рівень освіти</i>						
Вища	18,8	22,1	40,9	20,7	38,4	59,1
Середня	15,5	16,4	31,9	32,8	35,3	68,1
Середня професійна	15,5	20,5	36,0	31,7	32,3	64,0
Не зазначена	19,6	19,6	39,2	23,5	37,3	60,8
<i>Сфера зайнятості</i>						
Власний бізнес (підприємець)	0,0	43,8	43,8	18,7	37,5	56,2
Найманий працівник	14,5	17,4	31,9	27,5	40,6	68,1
Пенсіонер	16,8	23,8	40,6	28,7	30,7	59,4
Бюджетна сфера	17,9	18,3	36,2	23,4	40,4	63,8
Студент	22,6	22,6	45,2	22,5	32,3	54,8
Безробітний	16,3	25,0	41,3	30,0	28,7	58,7
Інші	27,6	6,9	34,5	37,9	27,6	65,5
<i>Рівень отриманих доходів, грн/місяць</i>						
До 6000 грн	15,0	19,8	34,8	28,0	37,2	65,2
6000–10000 грн	17,3	24,4	41,7	18,9	39,4	58,3
Понад 10000 грн	20,7	20,7	41,4	34,5	24,1	58,6
У середньому	17,4	20,4	37,8	26,1	36,1	62,2

Джерело: розраховано авторами.

На відміну від Зноб-Новгородської ОТГ, зростання рівня освіти та доходів збільшує частку оптимістів. Підприємці та студенти є найбільшими оптимістами. Найбільш песимістично налаштовані наймані працівники та бюджетники. Вплив соціального статусу опитаних на рівень оптимізму/песимізму в обох громадах є практично ідентичним, що свідчить про

наявність певних загальних тенденцій. Якщо оптимізм студентів можна пояснити молодістю, то оптимізм (хай навіть й обережний) підприємців пов'язаний, на нашу думку, більше з вірою у власні сили.

Незважаючи на домінування в цілому песимістичних настроїв у громаді, позитивним моментом є готовність мешканців брати активну участь у реалізації завдань щодо розвитку громади (табл. 6).

Таблиця 6

Відмінності готовності брати активну участь у реалізації завдань розвитку Ямпільської громади

Характеристики респондентів	Позитивні оцінки, % до загальної кількості опитаних			Негативні оцінки, % до загальної кількості опитаних		
	«Так»	«Скоріше так»	Разом	«Ні»	«Скоріше ні»	Разом
<i>Вік опитаних</i>						
До 25 років	57,1	30,4	87,5	5,4	7,1	12,5
26–60	50,8	33,9	84,7	5,9	9,4	15,3
Понад 60 років	50,5	25,2	75,7	11,7	12,6	24,3
<i>Рівень освіти</i>						
Вища	52,6	33,6	86,2	5,2	8,6	13,8
Середня	50,0	31,2	81,2	9,8	9,0	18,8
Середня професійна	50,9	31,6	82,5	8,8	8,7	17,5
Не зазначена	45,8	27,1	72,9	8,5	18,6	27,1
<i>Сфера зайнятості</i>						
Власний бізнес (підприємець)	58,8	41,2	100,0	0,0	0,0	56,2
Найманий працівник	50,7	34,3	85,0	3,0	11,9	14,9
Пенсіонер	48,6	26,7	75,3	9,5	15,2	24,7
Бюджетна сфера	53,7	30,7	84,4	7,4	8,2	15,6
Студент	46,7	36,7	83,4	10,0	6,6	16,6
Безробітний	50,0	39,5	89,5	5,8	4,7	10,5
Інші	37,5	25,0	62,5	15,6	21,9	37,5
<i>Рівень отриманих доходів, грн/місяць</i>						
До 6000 грн	48,2	32,9	81,1	8,6	10,3	18,9
6000–10000 грн	57,1	33,3	90,4	3,2	6,4	9,6
Понад 10000 грн	53,6	32,2	85,8	7,1	7,1	14,2
У середньому	51,0	31,9	82,9	7,4	9,7	17,1

Джерело: розраховано авторами.

Отже, більше половини респондентів твердо готові брати активну участь, а 31,9 % налаштовані на це. Загальні настрої жителів Ямпільської громади цілком корелюють із результатами опитування в Зноб-Новгородській ОТГ [33]. Молодь в обох громадах готова брати найбільш активну участь. Мешканці з вищою освітою також в обох громадах є більш активними. Але стосовно соціального статусу є відмінності між громадами. Якщо в Ямпільській ТГ найбільш активними є підприємці та безробітні (опора на власні зусилля), то в Зноб-Новгородській ОТГ найбільш пасивними виявилися підприємці та студенти (можливо, це пов'язано із перспективами цієї категорії населення

щодо проживання в цій громаді).

Висновки. Виконане дослідження ґрунтується на порівнянні емпіричних даних, які зібрані та оброблені авторами особисто, та результатами аналогічного дослідження, проведеного в сусідній громаді три роки тому. Отримані висновки мають певну наукову новизну, оскільки підтверджені достатнім фактологічним матеріалом. Проведений авторами порівняльний емпіричний аналіз впливу соціально-економічних і демографічних чинників щодо оцінки наявного становища, визначення пріоритетності проєктів розвитку, віри в можливість і готовності брати участь у реалізації проєктів соціально-економічного розвитку місцевих громад виявив наявність певних тенденцій, зокрема: найбільш важливими для мешканців сільських територій є проблеми економічного характеру та функціонування інфраструктури (близько 50 % мешканців). Саме це визначає вибір економічних проєктів розвитку як найбільш пріоритетних. Серед місцевих жителів домінують песимістичні очікування щодо можливостей реалізації завдань розвитку (60 % опитаних), але водночас зафіксовано високу готовність брати активну участь у їх реалізації (майже 83 %). В обох громадах головним ресурсом розвитку мешканці вважають природні ресурси та прогресивну владу, і тільки дуже незначна частина населення вірить у підприємливість й активність громадян. Отримані результати можуть бути використані органами місцевого самоврядування при розробці стратегії соціально-економічного розвитку територіальних громад, а також органами державного управління при визначенні напрямів реалізації регіональної політики.

Водночас є ряд розбіжностей стосовно впливу окремих чинників (освіта, соціальний статус, рівень доходів) на оцінку наявного стану та можливостей розвитку, що вимагає додаткових досліджень у цьому напрямі.

Список використаних джерел

1. Про холдингові компанії в Україні: Закон України від 15.03.2006 р. № 3528-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3528-15#Text>.
2. Національні рахунки України 2019: стат. збірник. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/02/Nac_rah_19.pdf.
3. Official website of the European Union. A vision for rural areas towards 2040. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy/long-term-vision-rural-areas_en#eu-rural-action-plan.
4. Аграрна політика Європейського Союзу: виклики та перспективи: монографія / за ред. Т. О. Зінчук. Київ: ЦНЛ, 2019. 494 с. URL: <https://cutt.ly/iHuRW7J>.
5. Зінчук Т. О. Сучасна парадигма Спільної аграрної політики ЄС як протидія глобальним викликам та дезінтеграції. *Економіка АПК*. 2017. № 10. С. 78–85. URL: http://www.eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/2017/10/eapk_2017_10_p_78_85.pdf.
6. Онегіна В. М., Шибаєва Н. В. Інституційна основа аграрної політики: українські реалії й досвід США та ЄС. *Економіка АПК*. 2016. № 1. С. 18–24.

URL: <http://www.eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/2016/1/2.pdf>.

7. Official website of the European Union. Rural development. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/themes/rural-development.

8. Official website of the European Union. Common Agricultural Policy after 2013. URL: http://ec.europa.eu/agriculture/cap-post-2013/index_en.htm.

9. Dumitru M. The CAP towards 2020: Implementation of Rural Development Policy. URL: https://enrd.ec.europa.eu/sites/enrd/files/uploaded-files/s2_state-of-play_dumitru.pdf.

10. Wiingaard Stoustrup S. (2021). The re-coding of rural development rationality: tracing EU Governmentality and Europeanisation at the local level. *European Planning Studies*. <https://doi.org/10.1080/09654313.2021.2009776>.

11. Пасхавер Б. Й., Молдаван Л. В., Шубравська О. В. Основні проблеми розвитку сільськогосподарського виробництва. *Економіка АПК*. 2012. № 9. С. 3–9. URL: http://eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/2012/2012_09/12_09_01.pdf.

12. Стегней М. І. Сталий розвиток сільських територій в умовах децентралізації: від теорії до практики. Миколаїв: ФОП Швець В. Д., 2014. 484 с.

13. Малік М. Й., Пулім В. А. Концептуальні засади розвитку сільських територій. *Роль соціального капіталу та локальних ініціатив у забезпеченні сільського розвитку*: допов. міжнар. симпозіуму (16—18 травня 2007 р.). Житомир: Вид-во ДВНЗ «Державний агроєкологічний університет», 2007. С. 156–163. URL: <http://vadyba.asu.lt/8/156.pdf>.

14. Гоголь Т. В. Багатофункціональний розвиток сільських територій – стратегічна мета державної регіональної політики. *Державне управління: теорія і практика*. 2011. № 1. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Gogol.pdf>.

15. Тимошенко М. М. Теоретичні засади багатофункціонального сільського розвитку. *Наукові горизонти*. 2018. № 6(69). С. 11–16. URL: [https://sciencehorizon.com.ua/web/uploads/pdf/№6\(69\)_11-16.pdf](https://sciencehorizon.com.ua/web/uploads/pdf/№6(69)_11-16.pdf).

16. Чемерис В., Душка В., Максим В., Соломонко Д. Бізнес-модель розвитку сільських територій України. *Agricultural and Resource Economics*. 2019. Vol. 5. No. 1. С. 154–176. <https://doi.org/10.22004/ag.econ.287152>.

17. Заяць Т. А. Розвиток сільських поселень України в умовах децентралізації: можливості та ризики. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 3(31). Рр. 48–60. <https://doi.org/10.15407/dse2017.03.048>.

18. Khirivskyi R., Yatsiv I., Petryshyn L., Pasichnyk T., Kucher L., Irtysheva I. Assessment of the efficiency of employment of the communities' resource potential using different approaches. *TEM Journal*. 2022. Vol. 11. No. 1. Рр. 367–373. <https://doi.org/10.18421/TEM111-46>.

19. Lowder S. K., Skoet J., Raney T. The number, size, and distribution of farms, smallholder farms, and family farms worldwide. *World Development*. 2016. Vol. 87. Рр. 16–29. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2015.10.041>.

20. Ricciardi V., Ramankutty N., Mehrabi Z., Jarvis L., Chookolingo B. How much of the world's food do smallholders produce? *Global Food Security*. 2018.

Vol. 17. Pp. 64–72. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2018.05.002>.

21. Jefferies S. Farm business model. URL: <https://grdc.com.au/resources-and-publications/grownotes/technical-manuals/farm-business-models>.

22. Savickiene J., Miceikiene A. Sustainable economic development assessment model for family farms. *Agricultural Economics – Czech*. 2018. Vol. 64. Is. 12. Pp. 527–535. <https://doi.org/10.17221/310/2017-AGRICECON>.

23. Прокопчук О., Горбачова І. Система інституційно-інвестиційної підтримки розвитку сільських територій у США. *Agricultural and Resource Economics*. 2018. Vol. 4. No. 2. Pp. 115–128. <https://doi.org/10.22004/ag.econ.274545>.

24. Eppler U., Fritsche U. R., Laaks S. Urban-Rural Linkages and Global Sustainable Land Use. Globalands Issue Paper. Berlin: International Institute for Sustainability Analysis and Strategy, 2015. 64 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/277556667_Urban-Rural_Linkages_and_Global_Sustainable_Land_Use.

25. Porter M. E., Ketels C. H. M., Miller K., Bryden R. T. Competitiveness in Rural U.S. Regions: Learning and Research Agenda. Institute for Strategy and Competitiveness Harvard Business School, 2004. 70 p. URL: https://www.isc.hbs.edu/Documents/ced/EDA_RuralReport_20040621.pdf.

26. Mihai F.-C., Iatu C. Sustainable Rural Development under Agenda 2030. <https://doi.org/10.5772/intechopen.90161>.

27. Колосов А., Глінковська-Краузе Б., Чеботарьов Є., Савченко О., Чеботарьов В. Формування спроможності сільських і селищних об'єднаних територіальних громад в Україні: використання досвіду Польщі. *Agricultural and Resource Economics*. 2020. Vol. 6. No. 4. Pp. 118–143. <https://doi.org/10.51599/are.2020.06.04.07>.

28. Niedzielski E. Functions of rural areas and their development. *Problems of Agricultural Economics*. 2015. Vol. 343. No. (2). Pp. 84–93. <https://doi.org/10.5604/00441600.1152187>.

29. Bacharel F., China A. A new pathway is emerging for the prosperous future of rural areas. *TerritoriALL*. 2020. Vol. 3. Pp. 12–15. URL: <https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/TerritoriALL%20vol%203.pdf>.

30. Guastella G., Pareglio S. Sustainable development of rural areas: using urban patterns to map the agricultural systems. *Agriculture and Agricultural Science Procedia*. 2016. Vol. 8. Pp. 88–98. <https://doi.org/10.1016/j.aaspro.2016.02.012>.

31. Lapping M., Scott M. The evolution of rural planning in the Global North. *The Routledge Companion to Rural Planning* / ed. by M. Scott, N. Gallent, M. Gkartzios. Oxon / New York: Routledge, 2019. Pp. 28–45. <https://doi.org/10.4324/9781315102375>.

32. Weber B. The role of rural development in rapidly urbanizing OECD countries. *OECD 9th Rural Development Policy Conference* (23–25 October 2013). Bologna, Italy. URL: <https://www.oecd.org/cfe/regionaldevelopment/2.2%20Rapidly%20Urbanising%20O>

ECD.pdf.

33. Medvid V., Pylypenko V., Pylypenko N., Ustik T., Volchenko N., Vashchenko M. Factors of rural development in the context of decentralisation: empirical research. *Economic Annals-XXI*. 2019. Vol. 177(5–6). Pp. 126–140. <https://doi.org/10.21003/ea.V177-11>.

34. Борщевський В. В., Притула Х. М., Крупін В. Є., Куліш І. М., Злидник Ю. Р. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України: монографія. Львів: Ін-т регіональних досліджень, 2012. 216 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20120201.pdf>.

35. De Rubertis S. 2020. Foreword. *Neoendogenous Development in European Rural Areas* / ed. by E. Cejudo, F. Navarro. Cham: Springer, 2020. Pp. i-xix. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-33463-5>.

36. Esparcia J., Abbasi F. Territorial governance and rural development: challenge or reality? *Neoendogenous Development in European Rural Areas* / ed. by E. Cejudo, F. Navarro. Cham: Springer, 2020. Pp. 33–60. https://doi.org/10.1007/978-3-030-33463-5_3.

37. Офіційний сайт Ямпільської громади. URL: <https://yampil-rada.gov.ua/structure>.

References

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2006). The Law of Ukraine «About holding companies in Ukraine». Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3528-15#Text>

2. State Statistics Service of Ukraine (2019). *National accounts of Ukraine 2019*. Available at: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/02/Nac_rah_19.pdf.

3. Official website of the European Union (n.d.). *A vision for rural areas towards 2040*. Available at: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy/long-term-vision-rural-areas_en#eu-rural-action-plan.

4. Zinchuk, T. O. (Ed.) (2019). *Ahrarna polityka Yevropeiskoho Soiuzu: vyklyky ta perspektyvy* [Agrarian policy of the European Union: challenges and prospects]. Kyiv, TsNL. Available at: <https://cutt.ly/iHuRW7J>.

5. Zinchuk, T. O. (2017). Modern paradigm of Common Agricultural Policy of the EU as counteraction to global challenges and disintegration. *Ekonomika APK*, 10, 78–85. Available at: http://www.eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/2017/10/eapk_2017_10_p_78_85.pdf.

6. Onegina, V. M., & Shybaieva, N. V. (2016). The institutional basis of agricultural policy: the Ukrainian realities and US & EU experience. *Ekonomika APK*, 1, 18–24. Available at: <http://www.eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/2016/1/2.pdf>.

7. Official website of the European Union (n.d.). *Rural development*. Available at: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/themes/rural-development.

8. Official website of the European Union (n.d.). *Common Agricultural Policy*

after 2013. Available at: http://ec.europa.eu/agriculture/cap-post-2013/index_en.htm.

9. Dumitru, M. (2015). The CAP towards 2020: Implementation of Rural Development Policy. Available at: https://enrd.ec.europa.eu/sites/enrd/files/uploaded-files/s2_state-of-play_dumitru.pdf.

10. Wiingaard Stoustrup, S. (2021). The re-coding of rural development rationality: tracing EU Governmentality and Europeanisation at the local level. *European Planning Studies*. <https://doi.org/10.1080/09654313.2021.2009776>.

11. Paskhaver, B. I., Moldavan, L. V., & Shubravska, O. V. (2012). The main problems of agricultural production. *Ekonomika APK*, 9, 3–9. Available at: http://eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/2012/2012_09/12_09_01.pdf.

12. Stehnei, M. I. (2014). *Stalyi rozvytok silskykh terytorii v umovakh detsentralizatsii: vid teorii do praktyky* [Sustainable development of rural areas in the context of decentralization: from theory to practice]. Mykolaiv, FOP Shvets V.D.

13. Malik, M., & Pulim, V. (2007). The conceptual foundations of the rural area development. *International Symposium “The Role of Social Capital and Local Initiatives in Rural Development”*, Zhytomyr, State Agroecological University. Available at: <http://vadyba.asu.lt/8/156.pdf>.

14. Gogol, T. V. (2011). Multifunctional development of rural areas is a strategic goal of state regional policy. *Public Administration: Theory and Practice*, 1. Available at: <http://academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Gogol.pdf>.

15. Tymoshenko, M. (2018). The theoretical foundations of multifunctional rural development. *Scientific horizons*, 6(69), 11–16. Available at: [https://sciencehorizon.com.ua/web/uploads/pdf/№6\(69\)_11-16.pdf](https://sciencehorizon.com.ua/web/uploads/pdf/№6(69)_11-16.pdf).

16. Chemerys, V., Dushka, V., Maksym, V., & Solomonko, D. (2019). Business-model of rural areas development in Ukraine. *Agricultural and Resource Economics*, 5(1), 154–176. <https://doi.org/10.22004/ag.econ.287152>.

17. Zaiats, T. A. (2017). Development of rural settlements of Ukrainian conditions of decentralization: opportunities and risks. *Demography and Social Economy*, 3(31), 48–60. <https://doi.org/10.15407/dse2017.03.048>.

18. Khirivskyi, R., Yatsiv, I., Petryshyn, L., Pasichnyk, T., Kucher, L., & Irtyshcheva, I. (2022). Assessment of the efficiency of employment of the communities' resource potential using different approaches. *TEM Journal*, 11(1), 367–373. <https://doi.org/10.18421/TEM111-46>.

19. Lowder, S. K., Scoet, J., & Raney, T. (2016). The number, size, and distribution of farms, smallholder farms, and family farms worldwide. *World Development*, 87, 16–29. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2015.10.041>.

20. Ricciardi, V., Ramankutty, N., Mehrabi, Z., Jarvis, L., & Chookolingo, B. (2018). How much of the world's food do smallholders produce? *Global Food Security*, 17, 64–72. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2018.05.002>.

21. Jefferies, S. (2017). *Farm business model*. Available at: <https://grdc.com.au/resources-and-publications/grownotes/technical-manuals/farm-business-models>.

22. Savickiene, J., & Miceikiene, A. (2018). Sustainable economic development assessment model for family farms. *Agricultural Economics – Czech*, 64(12), 527–535. <https://doi.org/10.17221/310/2017-AGRICECON>.
23. Prokopchuk, O., & Gorbachova, I. (2018). System of institutional and investment support of rural areas development in the USA. *Agricultural and Resource Economics*, 4(2), 115–128. <https://doi.org/10.22004/ag.econ.274545>.
24. Eppler, U., Fritsche, U. R., & Laaks, S. (2015). *Urban-Rural Linkages and Global Sustainable Land Use*. Globalands Issue Paper. Berlin, International Institute for Sustainability Analysis and Strategy. Available at: https://www.researchgate.net/publication/277556667_Urban-Rural_Linkages_and_Global_Sustainable_Land_Use.
25. Porter, M. E., Ketels, C. H. M., Miller, K., & Bryden, R. T. (2004). *Competitiveness in Rural U.S. Regions: Learning and Research Agenda*. Institute for Strategy and Competitiveness Harvard Business School. Available at: https://www.isc.hbs.edu/Documents/ced/EDA_RuralReport_20040621.pdf.
26. Mihai, F.-C., & Iatu, C. (2020). *Sustainable Rural Development under Agenda 2030*. <https://doi.org/10.5772/intechopen.90161>.
27. Kolosov, A., Glinkowska-Krauze, B., Chebotarov, Ie., Savchenko, O., & Chebotarov, V. (2020). Forming the capability of rural and settlement united territorial communities in Ukraine: using the experience of Poland. *Agricultural and Resource Economics*, 6(4), 118–143. <https://doi.org/10.51599/are.2020.06.04.07>.
28. Niedzielski, E. (2015). Functions of rural areas and their development. *Problems of Agricultural Economics*, 343(2), 84–93. <https://doi.org/10.5604/00441600.1152187>.
29. Bacharel, F., & China, A. (2020). A new pathway is emerging for the prosperous future of rural areas. *TerritoriALL*, 3, 12–15. Available at: <https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/TerritoriALL%20vol%203.pdf>.
30. Guastella, G., & Pareglio, S. (2016). Sustainable development of rural areas: using urban patterns to map the agricultural systems. *Agriculture and Agricultural Science Procedia*, 8, 88–98. <https://doi.org/10.1016/j.aaspro.2016.02.012>.
31. Lapping, M., & Scott, M. (2019). The Evolution of Rural Planning in the Global North. In M. Scott, N. Gallent, & M. Gkartzios (Eds.), *The Routledge Companion to Rural Planning*, (pp. 28–45). Oxon / New York, Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315102375>.
32. Weber, B. (2013). The role of rural development in rapidly urbanizing OECD countries. *OECD 9th Rural Development Policy Conference*. Bologna, Italy. Available at: <https://www.oecd.org/cfe/regionaldevelopment/2.2%20Rapidly%20Urbanising%20OECD.pdf>.
33. Medvid, V., Pylypenko, V., Pylypenko, N., Ustik, T., Volchenko, N., & Vashchenko, M. (2019). Factors of rural development in the context of decentralisation: empirical research. *Economic Annals-XXI*, 177(5–6), 126–140. <https://doi.org/10.21003/ea.V177-11>.

34. Borshchevskyi, V. V., Prytula, Kh. M., Krupin, V. Ie., Kulish, I. M., & Zlydnyk, Yu. R. (2012). *Rozvytok silskykh terytorii v systemi yevrointehratsiinykh priorytetiv Ukrainy* [Development of rural areas in the system of European integration priorities of Ukraine], Lviv, Instytut Rehionalnykh Doslidzhen. Available at: <http://ird.gov.ua/irdp/p20120201.pdf>.

35. De Rubertis, S. (2020). Foreword. In E. Cejudo & F. Navarro (Eds), *Neoendogenous Development in European Rural Areas*. Cham, Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-33463-5>.

36. Esparcia, J., & Abbasi, F. (2020). Territorial Governance and Rural Development: Challenge or Reality? In E. Cejudo & F. Navarro (Eds), *Neoendogenous Development in European Rural Areas* (pp. 33–60). Cham, Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-33463-5_3.

37. Official site of Yampil community (n.d.). Available at: <https://yampil-rada.gov.ua/structure>.

Citation:

Стиль – ДСТУ:

Пилипенко В., Пилипенко Н., Хамініч С., Сокол П. Емпіричний аналіз соціально-економічних детермінант розвитку сільських і селищних територіальних громад. *Agricultural and Resource Economics*. 2022. Vol. 8. No. 2. Pp. 228–249. <https://doi.org/10.51599/are.2022.08.02.12>.

Style – APA:

Pylypenko, V., Pylypenko, N., Khaminich, S., & Sokol, P. (2022). Empirical analysis of socio-economic determinants of development of rural territorial communities. *Agricultural and Resource Economics*, 8(2), 228–249. <https://doi.org/10.51599/are.2022.08.02.12>.